

home en la jerarquia del poder. D'aquesta manera, s'exhumen les concepcions positivistes, tal com havien estat formulades des de principis de segle, i es pretén desacreditar el medievalisme —marxista o no— que s'ha desenvolupat des de Marc Bloch intentant transcendir els límits de l'empirisme. En definitiva, *La invención de la Edad Media* pot resultar un llibre profitós com a denúncia dels abusos de la història comesos per certa historiografia antifeudal, però llegit amb ulls crítics és també un bon exemple de la reacció teòrica contra la cognoscibilitat del passat, i una mostra de la pervivència de la tradició ideològica antirepublicana en el món cultural francès.

PAU VICIANO

Josep M. FRADERA, *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic, Eumo Editorial, 1996.

El Jaume Balmes (1810-1848) de Josep M. Fradera és una biografia intel·lectual de l'escriptor de Vic. Hi apareix l'home en funció de les seues idees en l'espai i en el temps històrics, en la narració biogràfica de la seua peripècia intel·lectual. Aquesta caracterització general de l'obra de Fradera ens permet escatir què podem i què no podem esperar-ne. El pensament de Balmes sembla ben configurat precisament en la seua confrontació amb els problemes més significatius del seu temps biogràfic. Així s'esdevé amb el seu perfil d'apologeta eixerit d'un catolicisme que vivia a Espanya una de les seues etapes més crítiques, la seua decidida presa de postura en favor d'un industrialisme que transformava el panorama econòmic català i la seua reflexió i les seues propostes sobre la revolució liberal que traspalsava Espanya des de 1833. El llibre de Fradera és, doncs, un estudi, un excel·lent estudi, sobre Balmes, el seu temps i la seua circumstància, en el qual el sacerdot *muntanyés* fa de protagonista. Aquesta opció de l'autor beneficia el text per la vivacitat que afavoreix tota personalització i, en especial, perquè es materialitza en el dibuix ben reeixit dels perfils intel·lectuals d'una figura rellevant, atesa l'època. Balmes reclama la nostra atenció en raó del significat peculiar i de l'interès del que diu sobre els problemes del seu món a partir d'un fort compromís biogràfic amb aquells mateixos problemes. L'equanimitat lliure de prejudicis amb què l'autor du a terme la seua feina pot provocar la polèmica entre aquells que es troben sorpresos per la complexitat, l'evolució, la matisació, el pragmatisme i la intel·ligència profundament conservadors del Balmes que dibuixa la ploma de Fradera.

El que no és —ni crec que ho haja pretès— l'obra que tenim a les mans és un estudi d'història intel·lectual a propòsit de Balmes o, si es vol, amb Balmes com a motiu central. Si aquest hagués estat el cas, l'element biogràfic passaria a un segon pla i Balmes seria una mena de nòdul a l'espai i el temps, travessat per discursos complexos i heterogenis, que la seua personalitat i la seua evident talla intel·lectual modularia i desenvoluparia per parlar de les preocupacions del present, potser amb contradiccions que, pel seu significat, haurien d'assenyalar-se i no ser amagades. Balmes s'esvairia en part en les tradicions i els manlleus que li donen substància i seria un *moment* privilegiat en el gran arbre dels discursos que, segons les seues filiacions, expressen i construeixen els esperits dels temps. Segons aquesta opció, allò que Balmes perdria en vivacitat i corporicitat ho guanyaria en projecció cap enrere i cap endavant. Haurem de tornar a aquesta qüestió.

El Balmes de Fradera, com diu el subtítol de l'obra, és el Balmes de la fonamentació d'una política catòlica, en l'accepció més àmplia, però més específica també de

l'expressió. No s'ocupa del Balmes filòsof del sentit comú millor tractat per la bibliografia, sinó del Balmes de la reivindicació d'un catolicisme positiu i pragmàtic, que assumeix les grans transformacions de l'època —revolució industrial i revolució política—, com aquell que té molt a dir sobre la millor manera de reconduir-les, car no les nega. L'obra de Balmes és, en bona part, la posada a punt d'un catolicisme que busca un lloc al sol en els balbotejos de la modernitat per mèrits propis, és a dir, repensant catòlicament els problemes de la modernitat i no buscant recer, a través de la proscripció d'allò nou, en una tradició que es vol gloriosa i que és en la pràctica un pur exercici de reacció.

La brevetat de la recensió i l'entitat d'allò ressenyat obliga a comentar només alguns aspectes rellevants de l'estudi de Fradera. L'autor destaca i analitza amb detall la posició «obertament industrialista» del clergue de Vic. Es tracta d'un tret de la biografia personal i intel·lectual de Balmes que no ha trobat fins ara l'atenció que calia i que juga un paper destacat i ben significatiu, tant en l'articulació de la seua posició intel·lectual com a catòlic, com en el seu pensament social i en el seu ideari i presa de postura política. Balmes és un partidari decidit de l'industrialisme com a tret específic de la societat catalana del seu temps i de la societat catalana en general. La industrialització és un fenomen *positiu* i ho és tant pels beneficis econòmics que reporta a la nació en l'interior i l'exterior, com per ser una realitat històrica que cal assumir com a dada inexcusable dels temps moderns. Segurament sobtarà al lector el caràcter no només intel·lectual de l'industrialisme de Balmes, sinó el tret biogràfic de l'experiència personal que del negoci industrial tingué aquest clergue per la implicació directa, durant una època de la seua vida, en la indústria de barrets del seu germà, de la qual fou el veritable empresari. Balmes s'enfronta a l'industrialisme amb vocació de comprensió global del fenomen i, també, amb les serioses limitacions de la seua formació en la ciència social de l'època. Intentà —i hi fracassà— l'articulació un programa de ciència social globalitzadora, fonamentada en una concepció organicista de la societat, capaç de superar la visió reduccionista de l'economia política. Balmes era conscient que la industrialització, per bé que, d'una banda, mostrava tota la seua capacitat per a la creació de treball i riquesa, d'altra es mostrava com un factor poderós de pauperisme: «*la expresión más genuina* —dirà— *de la sociedad industrial moderna*». La via de solució del problema del pauperisme passa, en la resposta catòlica de Balmes, per la idea d'una societat orgànica, interdependent i jerarquitzada, en la qual el patronatge dels poderosos mitjançant l'acció benèfica i filantròpica —un deure—, sumada a la pura conveniència social —una utilitat— desactivassen el potencial conflictiu de la pobresa industrial i generàs els vincles de solidaritat propis d'una societat que, per les seues condicions estructurals, intensificava la interdependència entre pobres i rics. La nova aristocràcia fabril havia d'assumir les seues responsabilitats de classe. Unes responsabilitats de direcció moral i de patrocini benèfic que afavorissen la diferència dels treballadors a partir de la redistribució del benefici. En els avalots barcelonins de les dècades de 1830 i 1840 Balmes va poder veure l'expressió conflictiva de les condicions materials i econòmiques de la industrialització, en conjuminar-se amb els problemes específicament polítics de la revolució. La proposta de Balmes conclouia, sempre des de la seua posició estrictament conservadora, en una política benèfica, educativa i assistencial, en l'assumpció del fenomen associatiu estrictament laboral i en alguna mena d'institucionalització de la negociació col·lectiva per tal de gestionar el problema dels salaris i les condicions generals del treball: els «tribunals de pau».

Fradera esbossa una imatge vigorosa del Balmes «industrialista» que, encara que assenyalava els límits específics de la seua posició estrictament conservadora, té la virtut de fer veure la realitat vuitcentista de l'acoblament entre conservadorisme, i ultra-

conservadorisme fins i tot, i economia de mercat i industrialització. Un acoblament que, encara que pugui semblar contradictori, només ho serà des d'un punt de mira tan llunyà d'aquell moment com la d'aquells observadors actuals que, a diferència de Balmes, han pogut constatar l'enorme capacitat erosiva dels períodes successius de la industrialització i la modernització per a la pervivència d'alguns dels valors més enaltits del pensament i la moral conservadors. S'hi insisteix, a més a més, en la voluntat del pensament catòlic per encarar, a la seua manera, els reptes de la societat industrial, tot i que els temps de Balmes no siguen a Espanya els prolegòmens d'un catolicisme social que trigarà a congriar-se i per al qual el nostre prevere serà un inspirador sense contuïnitat immediata. De fet, el publicista social francès Alfonse Lagan afirmava hiperbòlicament a començaments de segle: «Balmes mereix un lloc d'honor entre els mestres del catolicisme social. Ketteler, Manning, Vogelsang, no han construït de manera més sòlida i decidida que ell la ciutat moderna sobre el basament de l'Evangeli. Millor que no pas de Ketteler, el Pontífex —Lleó XIII— ha pogut dir del sacerdot català: "Ell ha estat el meu precursor"».

Fradera allunya tot el possible de Balmes el tòpic de l'apologeta feréstec, en presentar-lo com a un observador agut i un pensador catòlic d'aquelles transformacions econòmiques del seu temps que obrien possibilitats per a la reforma catòlica, precisament en uns moments en què l'Església espanyola patia la contínua temptació del desencís, de l'encastellament doctrinal i de la pura reacció.

L'autor —i aquesta és la segona qüestió en què vull parar esment— du a terme un interessant examen de la figura política d'aquest capellà que de manera tan intensa visqué la peripècia contemporània de la revolució liberal espanyola. Jaume Balmes viu com a plenament revolucionaris les transformacions i els esdeveniments que anaren marcant la vida espanyola de les dècades de 1830 i 1840. És, doncs, partidari decidit de la tesi de la revolució, ja que aquesta tesi li permet de configurar la seua visió peculiar del que s'anava esdevenint, d'allò que el commovia i el repel·lia, així com d'allò que desitjava. Fidel al pragmatisme de qui no vol defugir les responsabilitats dels temps per tal de no quedar anorreat per l'esdevenir de la història, és a dir, fidel al pragmatisme de qui encara assumeix la realitat amb tota la seua cruesa per poder ser possibilista, Balmes considera la revolució com un fet. Un fet històric amb conseqüències importants que ell afronta a partir de la definició d'una via política conservadora per al canvi històric impossible d'aturar. Una via conservadora que, en el seu cas, presenta el caire de la integració plena de les conveniències del catolicisme i de l'Església, instàncies a les quals, al seu torn, vol veure jugar un paper polític i social de primer ordre en funció de tot allò que vol que posen a contribució a l'hora de mitigar les inquietuds i les amenaces dels temps revolucionaris. El Balmes de Fradera és, doncs, un conservador decidit, però no un contrarevolucionari.

Balmes participa activament en l'operació *vilumista* que, encara que assoleix un ressò històric, resulta un indicador interessant de les divergències que hi havia en les opcions del moderantisme espanyol i dels referents polítics de les seues faccions més conservadores. La fascinació prussiana de l'opció política amb la qual temporalment es va comprometre Balmes es caracteritza per combinar la seua acceptació de l'esperit dels temps —capitalisme, industrialisme— amb la configuració d'un marc polític autoritari, allunyat del liberalisme clàssic. Model polític en el qual, com diu Fradera, «les monarquies havien tingut la capacitat de facilitar un grau notable d'expansió del capitalisme sense necessitat d'assentar l'ordre polític sobre l'experiència revolucionària que obria les portes a l'hegemonia de la burgesia liberal». Balmes va creure que aquesta via, que s'inspirava en una certa tradició conservadora políticament antiliberal, podia ampliar les bases sociològiques del moderantisme, en obrir una porta per a la integració del carlisme i

podia, de fet, oferir una solució política i no militar a un fenomen que coneixia ben bé, tant pel seu origen *muntanyés* com per la seua condició d'home d'Església. En aquest punt, però, trobe que l'autor no assolix la precisió que caldria desitjar. Em referesc concretament a la idea que Balmes té del carlisme. El lector alberga dubtes sobre el fet significatiu de si Balmes té una concepció eminentment religiosa i política del fenomen, al qual consideraria retardatari o històricament inviable només per la seua discordança en aquests camps respecte a allò que considerava viable dins la societat del seu temps, o si en ell hi ha alguna reticència enfront del carlisme com a tradicionalisme econòmic i, per tant, com a entrebanc del sentit de la història que Balmes assumia. L'assaig *vilumista*, en la mesura que Balmes en pregué part activa, semblaria indicar la primera cosa més que no pas la segona.

La revolució espanyola sembla conformada en la crítica de Balmes pel seu caràcter eixorc, entès com a incapacitat per a institucionalitzar els resultats de la ruptura política i social provocada i per a estructurar una nova realitat viable, ferma i estable. També es caracteritza pel seu mimetisme respecte a la Revolució Francesa i per les conseqüències de la seua incapacitat personal per entendre el fenomen del suport popular urbà al procés revolucionari. Tres valoracions ben significatives que Fradera examina de manera adequada, interessat com declara estar pels punts de vista dels coetanis de la revolució i de les transformacions agràries i industrials a la Catalunya de les primeres dècades del vuit-cents. Balmes mai no va poder entendre, per la seua pertinença a una visió del món paternalista i jerarquitzada, la pròpia del catolicisme, el caràcter social del llenguatge antipaternalista, emancipador i antieclesiàstic, fins i tot, dels moviments populars que hi havia al darrere de l'empenta revolucionària entre els anys 1835 i 1837 i després de 1840.

La trajectòria intel·lectual del Balmes de Josep M. Fradera no es clou, però, amb la síntesi de capitalisme agrari i industrial i el mínim de política liberal. Els darrers anys de la seua curta vida ens sorprenen, talment com van sorprendre els seus coetanis, amb la defensa de la tesi que el liberalisme era la fórmula política específica de la societat moderna, que hi havia una congruència entre liberalisme econòmic i liberalisme polític i que una opció autoritària amb un mínim de ficció liberal estava políticament condemnada al fracàs o al despotisme. Balmes no militarà mai en els rengles del catolicisme liberal, però arribarà a comprendre que el futur del catolicisme i de l'Església no pot passar per l'antiliberalisme. Les idees de l'últim Balmes, les idees de 1847, provocaran una remor enorme dins l'Església espanyola i els cercles polítics amb els quals havia col·laborat. El cicle revolucionari de 1848 i les seues conseqüències deixaran al marge, una volta més, la nova inspiració de la política catòlica de Balmes a l'espera de temps més favorables.

L'obra de Josep M. Fradera aconsegueix àmpliament els objectius d'una biografia intel·lectual seriosa feta, d'altra banda i allò que no sempre és la norma, per un historiador que coneix ben bé la història econòmica i política de la primera meitat del nostre segle XIX per la seua recerca i la seua dedicació professional. Sobre el paper si més no, cal plantejar que hauria estat desitjable un equilibri major entre les exigències de la biografia intel·lectual i les d'una història intel·lectual. Això és el que succeeix, car si alguna cosa es podria demanar és una atenció major a les diverses tradicions que nodreixen la peculiar dotació intel·lectual del personatge investigat. Només apuntaré dos aspectes rellevants. El primer afecta la peculiar i pregonosa posició del biografat com a pensador catòlic, és a dir, a la tradició que li permet d'esbossar els fonaments racionals de la seua específica política catòlica. En aquest tema, potser, no s'ha dit tot sobre la influència dels primers intents d'una peculiar teologia de les realitats terrenes que

s'apunta en la Il·lustració espanyola, de la qual *El Censor* seria una manifestació primerenca, i sobre la pervivència d'algunes de les característiques doctrinals més bàsiques del catolicisme il·lustrat. En un altre sentit ben diferent, per bé que hi ha la referència a l'influx del Chateaubriand del *Geni del cristianisme*, no s'explota aquest camí com cal. El segon aspecte rellevant ens du a preguntar-nos per la influència real que els gremialistes catalans del set-cents i principis del vuit-cents i, en especial, Antoni de Capmany, pogueren exercir en la conformació de la política catòlica de l'industrialisme de Balmes. Capmany forneix una síntesi receixida entre la figura il·lustrada de l'*homo oeconomicus*, definit pels seus interessos apassionats en la millor tradició dels il·lustrats, i la necessitat, més tard adjudicada al pensament conservador, d'un enquadrament corporatiu dels menestrals en cossos intermedis que garantissen llur visibilitat pública i preservassen llur integració social. Al Capmany que certament conceixia, Jaume Balmes podia trobar una inspiració per al seu humanitarisme preventiu, com un bàlsam per guarir els pregons trasbalsos promoguts per la industrialització. Indústria, participació de l'obrer en els beneficis de la riquesa, associacions corporatives amb finalitats estrictament laborals, subordinació social i apoliticisme. En qualsevol cas, són preguntes obertes que el lector es formula des del silenci que, en aquest sentit, afecta aquesta investigació.

FERNANDO DIEZ RODRÍGUEZ